

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ε΄.-ΤΕΥΧΟΣ Α΄. ΚΑΙ Β΄.

Ὅδε ἐστὶ περὶ λόγου ἂν θεοτέρου ἄνθρωπος
βουλεύσασθε ἢ περὶ παιδείας καὶ κώτου καὶ
τῶν κώτου εἰκείων. (Πλάτ. Θεάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ

10 — ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ — 10

—
1882

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Ἐν τῇ 5' εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 2 Ἰανουαρίου 1883 ὁ ἑταῖρος κ. Ἰγν. Μοσχάκης ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνελεύσεως ἔχων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως τῆς ἑλληνίδος νεολαίας εἶπε τοιαῦτα. Θεωρεῖ ἐν πρώτοις τὸ ζήτημα ὑπὸ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτοῦ ὄψιν σχεδὸν ἐξηντλημένον μετὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ κ. Σπαθάκη, παρατηρεῖ δὲ μόνον ὅτι δὲν συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ, ὅτι ἡ λειτουργικὴ πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν τοῖς ἑλλην. σχολείοις καὶ γυμνασίοις ὡς ἴδιον μάθημα· διότι τὴν σημασίαν καθόλου τῆς λατρείας καὶ τῶν κυριωτέρων αὐτῆς μερῶν δύναται νὰ ἐκμάθῃ ὁ μαθητὴς ἐν τοῖς λοιποῖς θρησκευτικοῖς μαθήμασι· προστίθῃσι δέ, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς λειτουργικῆς ὡς ἰδιαιτέρου μαθήματος εἶνε φόβος μὴ ἐνισχύσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν κοινῶς παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ ἐπικρατοῦσαν πρόληψιν, ὅτι ἡ λατρεία ἡ ἐξωτερικὴ μόνη ἐξαγνίζει τὸν χριστιανὸν ὡς διὰ μαγικῆς δυνάμεως. Ἡ λειτουργικὴ συντόμως καὶ περιεκτικῶς πρέπει νὰ διδάσκηται ὡς ἴδιον μάθημα μόνον ἐν τοῖς διδασκαλείοις χάριν τῶν Δημοδιδασκάλων, τοῦθ' ὅπερ καὶ γίνεται. Ἐὰν ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία χωλαίνῃ, εἶπεν ὁ κ. Μοσχάκης, τοῦτο προέρχεται οὐχὶ κυρίως ἐξ ἐλλείψεως μεθόδου ἢ ἐγχειριδίων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐξ ἐλλείψεως καταλλήλων καὶ καλῶς μεμορφωμένων διδασκάλων. Δὲν πιστεύει, λέγει, νὰ παρεξηγηθῇ, ἂν ἐλευθέρως ἐκφράσῃ τὴν πεποίθησίν του. Καλὴ διδασκαλία τῶν ἱερῶν μαθημάτων δὲν εἶνε, λέγει, πρᾶγμα εὐκατόρθωτον· εἶνε πολλῶν δυσχερεστέρα τῆς τῶν ἄλλων μαθημάτων· διότι ὁ διδάσκων τὰ ἱερά ἔχει νὰ παλαίσῃ πρὸς πολλὰς καὶ ποικίλας καὶ ἀνυπερβλήτους πολλάκις δυσχερείας· τοιαῦται δὲ εἶνε ὁ ὕλισμός, ἡ ἡμιμάθεια, ἡ πρὸς τὰ θεῖα ψυχρότης καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία, ἡ ἠθικὴ διαφθορὰ καὶ ἐπὶ πᾶσιν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ κανονικὴ καὶ σκόπιμος ἀνάπτυξις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Εἶνε μὲν ἀπλούστατος ὁ σκοπὸς τῆς θρησκείας, ὅστις εἶνε ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη· ἀλλ' ὁπόσων καὶ ὁποίων ἔχει χρεῖαν ὁ διδάσκων τὰ ἱερά, ἵνα κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον! Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα πρέπει

ν' ἀναπτύσσεται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ ἀνθρώπου συναισθήματα, πνευματικά τε καὶ ἠθικά· διότι ὁ αὐτὸς δημιουργὸς ἐνεφύττευσε πάντα ταῦτα τὰ συναισθήματα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἀνάπτυξις ἄρα τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος πρέπει νὰ γίνηται οὕτως ὥστε οὐ μόνον νὰ μὴ προσκρούη εἰς τὴν λοιπὴν τοῦ ἀνθρώπου πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ καὶ νὰ καθαγιάζῃ αὐτήν, χορηγούμενα ὡς χαλινὸς κατὰ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως. Ἡ θρησκεία οὔτε ὡς ἀπλοῦν ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, οὔτε ὡς χώρα ἀπρόσιτος εἰς τὸν λόγον καὶ τὴν ἐπιστήμην πρέπει νὰ παρίσταται. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο τούτων ὁδῶν ἔγκειται τὸ ὀρθὸν καὶ ἐπωφελέες. Τοιαύτη δὲ διδασκαλία δὲν δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς κανόνας ὠρισμένους, ἀλλ' ἐξαρτᾶται κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκ τοῦ διδάσκοντος· ὁ διδάσκων ἄρα τὰ ἱερά δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχη τὸ ἦθος χρηστὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν δξυδερκῆ καὶ παρατηρητικόν, καὶ εὐρυμάθειαν, καὶ πείραν κοινωνικὴν καὶ σύνεσιν, ἰδίως δὲ ζῆλον εἰλικρινῆ καὶ ἐνθουσιασμὸν ἱερὸν ὑπὲρ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὅποια ὁμῶς διαφορὰ, εἶπε, μεταξὺ τῆς εἰκόνης ταύτης καὶ τῆς πραγματικότητος! Ἐν τῇ διαφορᾷ ταύτῃ ἔγκειται μία τῶν πρωτίστων πηγῶν τῆς ἐξατθενήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος παρ' ἡμῖν. Καθὼς ἡ δημοτικὴ παιδεία ἐχώλαινε μέχρι τοῦδε καὶ χωλαίνει ἔτι ἐν πολλοῖς πρὸ πάντων δι' ἔλλειψιν διδασκάλων ἀξίων τῆς κλήσεως αὐτῶν, οὕτω καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Πῶς θέλομεν νὰ τελεσφορήσῃ ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία παρ' ἡμῖν, ἀφοῦ οἱ ἐμπεπιστευμένοι αὐτὴν παραμορφοῦσι πολλάκις καὶ παραγνωρίζουσι τὴν οὐσίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς θρησκείας καὶ καθιστῶσιν αὐτὴν ἀντικείμενον χλεύης καὶ περιφρονήσεως μᾶλλον ἢ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης; Τὸ πρῶτον λοιπὸν βῆμα εἰς τὴν καρποφόρον διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν μαθημάτων εἶνε ἡ μόρφωσις καταλλήλων διδασκάλων.

Ἄλλὰ δὲν πταίουσιν, εἶπεν, οἱ διδάσκοντες τὰ ἱερά, πταίουσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες, ὡς μὴ ὄφελον, οὐδεμίαν ἔλαβον περὶ αὐτῶν μέριμναν. Διότι τίς πρόνοια ἐλήφθη περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κατωτέρου κλήρου, ἦτοι τῶν ἐγγάμων ἐφημερίων, οἵτινες εἶνε οἱ φυσικοὶ διδάσκαλοι τῆς θρησκείας καὶ ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ; Δὲν συντελεῖται ἡ θρησκευτικὴ μόρφωσις τοῦ λαοῦ δι' ὀλίγων διδασκάλων τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Νέοι δυνάμενοι ν' ἀποβῶσι κάλλιστοι τῆς θρησκείας διδάσκαλοι πρέπει νὰ ἔχωσιν ὑπεράνθρωπον αὐταπάρνησιν, ἵνα ἀποδυθῶσιν εἰς στάδιον, ἐν ᾧ πλὴν τῶν ἄλλων ἀνὰ πᾶ-

σαν στιγμὴν κινδυνεύουσι νὰ μείνωσιν ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, διότι εἰς τινὰ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα νὰ σώτῃσι τὸ ἔθνος ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ναυαγίου περικόπτοντα ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τὰς ὀλίγας χιλιάδας δραχμῶν τὰς προωρισμένας εἰς μισθοδοσίαν τῶν διδασκόντων τὰ ἱερά. Καὶ πέρυσιν ἢ ἐπιτροπὴ ἢ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ κατὰ πλειονοψηφίαν καὶ ἐφέτος παμψηφεί προτείνει τὴν ἀπάλειψιν τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἐκ τῶν γυμνασίων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι «ἢ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκαλίᾳ τῶν ἱερῶν, ὡς γίνεται, μᾶλλον συντελεῖ εἰς τὴν χαλάρωσιν τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων ἢ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν αὐτῶν». Δὲν συζητεῖ, λέγει τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπῆς, διότι τὸ ἄτοπον ταύτης εἶνε πρόδηλον καὶ τοῖς πᾶσι καταφανές· ἐπιβεβαιοῖ ὁμοῦς αὕτη ὅ,τι ὁ κ. Μοσχάκης ἰσχυρίζεται, ὅτι δηλαδὴ ἡ διδασκαλίᾳ τῶν ἱερῶν δὲν γίνεται ἐπιτυχῶς, καὶ ὅτι οἱ ἀρμόδιοι δὲν φροντίζουσι παντάπασιν περὶ τῆς βελτιώσεως αὐτῆς, διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀξιοπροποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου, ἐνισχύοντες τοὺς ἐφιεμένους ν' ἀποδυθῶσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς θρησκείας. Τὴν ἄμεσον λοιπὸν καὶ σύντονον περὶ τούτου μέριμναν τῆς Κυβερνήσεως ἔχει καθήκον νὰ ἐπιδιώξῃ διὰ παντὸς τρόπου ὁ ἡμέτερος Σύλλογος, ἂν θέλῃ νὰ θέσῃ στερεὰ θεμέλια τῆς ἀναμορφώσεως καὶ ἐνισχύσεως τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας παρ' ἡμῖν ἐπ' ἀγαθῷ καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους.

Εἶτα ὁ κ. Α. Σπαθάκης ἀναφερόμενος εἰς ὅσα ὁ κ. Ἰγνάτιος Μοσχάκης εἶπε περὶ τοῦ μαθήματος τῆς λειτουργικῆς, νομίζει, εἶπεν, ὅτι ἐπειδὴ εἶνε ἐγκατεσπαρμένα τὰ τῆς λειτουργικῆς ἐν διαφόροις ἐκκλησιαστικοῖς συγγράμμασιν, ἀνάγκη ἐστὶν ἵνα περισυναχθῶσιν εἰς ἓν ἐγχειρίδιον καὶ ἐπομένως νὰ ἀναγραφῇ ἐν τοῖς προγράμμασιν ἢ λειτουργικῆ ὡς ἴδιον καὶ αὐτοτελὲς μάθημα, ἵνα ἐφιστῆται ἔτι μᾶλλον ἢ προσοχὴ τῶν μαθητῶν, τούτου δ' ἕνεκα κατακρίνει ἐκείνους, οἵτινες καὶ ἄλλως καὶ ἐν ἐφημερίσι κατέκριναν τὸ τοιοῦτον μάθημα. Εἰς ὅσα δὲ εἶπεν ὁ κ. Μοσχάκης περὶ τῆς μορφώσεως τῶν διδασκόντων τὰ ἱερά μαθήματα συμφωνῶν ὁ κ. Σπαθάκης κατὰ μέγιστον μέρος εἶπεν, ὅτι φρονεῖ ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ ᾖναι μεμορφωμένος ὁ διδάσκαλος ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς μαθήμασιν, ἵνα παραγάγῃ τοὺς προσδοκωμένους καρποὺς τῆς διδασκαλίας, ἐὰν δὲν γένηται προπαρασκευὴ πρὸς ἠθικὴν διάπλασιν τῶν παιδῶν ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκογενείας, ἐξ αὐτοῦ τοῦ οἴκου. Τέλος δὲ ἐρωτήσαντος τοῦ κ. Α. Σπαθάκη τὸν κ. Μοσχάκην τί ἐνόει λέγων ὅτι δεῖον νὰ ἔχῃσι τὴν

προσθήκουςαν μόρφωσιν οἱ διδάσκοντες τὰ ἱερὰ μαθήματα, ὁ κ. Μοσχάκης εἶπεν ὅτι ἐννοεῖ νὰ ἔχωσι συμπεπληρωμένην τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν καὶ θρησκευτικὴν μόρφωσιν ἐν τε τῇ Ῥιζαρείῳ ἐκκλησιαστικῇ Σχολῇ καὶ ἐν τῇ τοῦ Πανεπιστημίου θεολογικῇ.

Ἀκολουθῶς λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Παπαβασιλείου εἶπεν ὅτι δὲν θὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον θέλει ποιήσῃ πρότασιν, ἥτις ἔχει στενὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα καὶ ἥτις μέγα ἐνδιαφέρει εἰς τὸ ἔθνος ὡς ἐκ τῆς μεγάλῃς τάξεως τῶν πολιτῶν, εἰς οὓς ἀποβλέπει. Γνωσταὶ εἶνε, εἶπεν ὁ κ. Παπαβασιλείου, αἱ ἀπὸ τῆς ἀλλοδαπῆς μετακαλούμεναι παρὰ πλείσταις καὶ μέγα δυναμέναις ἐνταῦθα οἰκογενεαῖς ἀλλόγλωστοι παιδαγωγοί, αἵτινες ἠδύναντο ν' ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ ἑλληνίδων, ἐὰν ἀνελάμβανε τὴν πρωτοβουλίαν ὁ Σύλλογος ἢ καὶ συνεννοούμενος μεθ' ἑνὸς τῶν ἐνταῦθα ἀνωτάτων παιδευτηρίων τοῦ θήλεος φύλου, καὶ ὡς τοιοῦτον, λέγει, κρίνει καταλληλότερον τὸ Ἀμαλίειον ὄρφανοτροφεῖον, ἢ ἄλλο παρὰ πλείστον ἰδρυθησόμενον ἐκπαιδευτικὸν κατάστημα, ἵνα ἐξ αὐτοῦ, καταλλήλως ὀργανουμένου ἐξέρχωνται τελειόφοιτοι καὶ καλῶς μεμορφωμένοι παιδαγωγοί, ἵνα ἀπαλλαγῇ ποτε ἡ ἀρτιπαγῆς ἑλληνικῆ κοινωνία ἀπὸ διαφθορᾶς, λεληθότως καὶ κατὰ μικρὸν εἰσαγομένης ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς οἰκογενεαῖς.

Εἶτα ὁ κ. Σπαθάκης ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον εἶπεν ὅτι, διαφωνεῖ τῷ κ. Παπαβασιλείου, εἰ καὶ δὲν πρόκειται σήμερον περὶ τῶν ὑπὸ τοιοῦτου λεχθέντων, διότι εἰς τὴν πρότασιν αὐτοῦ ἀνταποκρίνεται ἐπαρκῶς τὸ Ἀρσάκειον Παρθεναγωγεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ μορφοῦνται παιδαγωγικῶς εἰς τὴν εὐρείαν τῆς λέξεως ἔννοιαν αἱ ἑλληνίδες νεάνιδες, ἀν δέ τινες τῶν παρ' ἡμῖν πλουσίων εὐαρεστοῦνται μᾶλλον νὰ μετακαλῶσιν ἐξ Εὐρώπης τὰς ἐν λόγῳ παιδαγωγούς, τούτο ποιοῦσι διὰ τὴν οὕτω λεγομένην εὐρωπαϊκὴν ἀνατροφὴν καὶ διὰ τὰς ἐν χρήσει εὐρωπαϊκὰς γλώσσας.

Ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Παπαβασιλείου εἶπεν ὅτι καὶ μετὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Σπαθάκη λεχθέντα ἐπιμένει νὰ νομίζῃ ὅτι αἱ ἐκ τοῦ Ἀρσάκειου Παρθεναγωγείου ἀπολυόμεναι νεάνιδες δὲν δύνανται νὰ πληρώσωσι τὴν ἀνάγκην, ἣν αὐτὸς παρετήρησε, διότι αἱ μὲν ἐσωτερικαὶ μαθήτριάς εἶνε μὲν καλῶς μεμορφωμέναι, ἀλλ' ὅμως δὲν δέχονται ν' ἀναλάβωσι τὸ τῆς παιδαγωγοῦ ἔργον ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν τάξεως, αἱ δὲ ἐξωτερικαὶ δὲν ἔχουσι τὴν πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο ἀπαιτουμένην ἰκανότητα.

Εἶτα ἐζήτησε τὸν λόγον ὁ κ. Ἀργυριάδης, ἀλλὰ παρελθούσης τῆς

ἑρας 12ης τῆς μεσημβρίας, ὁ κ. Πρόεδρος προέτεινεν ἡ δὲ συνέλευσις παρεδέχθη ὅπως ἀναβληθῆ ἡ περαιτέρω συζήτησις εἰς τὴν ἐπομένην συνεδρίασιν.

Ἐν τῇ Ζ' εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 16 Ἰανουαρίου ὁ κ. Ἰω. Ἀργυριάδης ἔχων τὸν λόγον ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνελεύσεως εἶπε τὰ ἑξῆς.

Ἐν πρώτοις διασαφῆ, εἶπε, τὰ ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ συνελεύσει λεχθέντα, εἰς ἃ τότε ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης ἀντιπαρετήρησεν ὅτι ὁ Σύλλογος πρέπει ἐλευθέρως νὰ συζητῆ ἐν παντί ζητήματι· διασαφῶν λοιπὸν τὰ τότε ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα εἶπεν ὅτι εἰπὼν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συζητῶμεν περὶ τοῦ προγράμματος τῶν μαθημάτων, ἐννοεῖ ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀντιστρατευώμεθα εἰς τὰ εὔ κείμενα. Διότι καὶ ἡ συνείδησις καὶ αἱ ἔθνικαὶ παρὰδόσεις ἡμῶν ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν, ἵνα τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα τηρῶνται ἀπαρασαλεύτως ὡς ἔχουσιν ὀρισθῆ ἐν τοῖς προγράμμασιν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα δὲν τελεσφοροῦσιν ὡς διδάσκονται, διὰ τοῦτο ὁ Σύλλογος ἀνέλαβε νὰ συζητήσῃ καὶ ἐξεύρη τίνι τρόπῳ ταῦτα δύνανται νὰ ἐπενεργῶσιν ἐπὶ τὰς ψυχὰς τῶν νέων οὕτως, ὥστε νὰ καταφαίνηται ἐν τῇ πράξει ἡ μεγάλη δύναμις αὐτῶν.

Ἐλέχθη ἐνταῦθα, εἶπεν ὁ κ. Ἀργυριάδης, καὶ ἄλλοθεν οὐχ ἦττον ἀκούεται ὅτι τὸ θρησκευτικὸν παρ' ἡμῖν συναίσθημα κατέπεσε. Τοιαύτη διατύπωσις δὲν φαίνεται ἐπιτυχῆς τῷ κ. Ἀργυριάδῃ, ὅστις μᾶλλον ἀποδέχεται, εἶπεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀκμῆλον καὶ ζῶν τοιοῦτον συναίσθημα· ἡ κατὰπτώσις, εἶπεν, ὑποτίθησιν ἀκμῆν· ἡ δὲ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐκδήλωσις φαίνεται ὅτι ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ Ἑθνους, διότι, κατὰ τὸν κ. Ἀργυριάδην, δὲν εἶναι ἐνεργὸς μετὰ συνειδήσεως ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ βίῳ αὐτοῦ ἡ καθ' Ὁμηρον βούβρωστις, ἡ ἱερὰ βουλιμία καὶ πείνα. Τὸ δὲ θρησκευτικὸν συναίσθημα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἐπλάσσετο, ἀλλ' ἀνεπλάσσετο, κατ' ἐξοχὴν διὰ τῶν ποιητῶν καθ' ὄλου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· οἱ ποιηταὶ ἄρα καὶ δὴ οἱ λυρικοὶ καὶ διδακτικοὶ ἐρρύθμιζον τὴν βούβρωστιν ταύτην, αἱ δὲ φιλοσοφικαὶ σχολαί, ὧν πρόδρομοι εἶνε οἱ φυσιολόγοι, ἐζήτησαν ἔτι μᾶλλον νὰ προβιβάσωσι καὶ ἐξωραίσωσιν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον τὸ θρησκευτικὸν τοῦ Ἑλληνος αἴσθημα καὶ τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν καὶ πίστιν αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀρχηγοὶ τῶν σοφιστῶν, κατὰ τὸν κ. Ἀργυριάδην, δὲν ἔβλαψαν οὐσιωδῶς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον· διότι ἀρξάμενοι

νὰ ἐνδοιάζωσι περὶ τὴν τυφλὴν ἀποδοχὴν ἀδιακρίτως τούτων ἢ ἐκείνων τῶν παραδόσεων, ἤρξαντο νὰ διασειῶσι μίαν τῶν ἐπικινδυνωτάτων αἰρέσεων, ἥτις εἶναι τὸ πιστεύειν ἄνευ ἐρεύνης. Τὸ νὰ θέλη δὲ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐξετάζη τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, σημαίνει, ὅτι ἀμφιβάλλει καθόλου περὶ τοῦ ὑγιῶς αὐτῶν, καὶ ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ ζητεῖ νὰ ἀνεύρη τὸ ὑγιέστερον καὶ πεισθεῖς νὰ πιστεύσῃ. Οἱ ὁμιλοῦντες περὶ τῶν θρησκευμάτων, καὶ μάλιστα τῶν ἀρχαίων, πρέπει νὰ ὦσιν εὐλαβεῖς.

Οἱ διδάσκοντες παρ' ἡμῖν τὰ ἱερὰ μαθήματα ἀνάγκη νὰ ὦσι μεμορφωμένοι καὶ ἄλλως, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικῶς. Ἄλλὰ δὲν πρέπει καὶ νὰ δυσφορῶμεν, διότι δὲν ἀκμάζει παρ' ἡμῖν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, ἀφοῦ δὲν εὐμοιρεῖ τὸ ἔθνος καλῶς μεμορφωμένων διδασκάλων τῶν ἱερῶν· τούτου δὲ κυρία αἰτία εἶναι, διότι δὲν ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν σχολαὶ κατὰλληλαὶ καὶ ἐπαρκῶς κατηρτισμέναι. Μὴ βλέπωμεν, εἶπε, πρὸς τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Ἀγγλοὺς· διότι ἐκεῖ κατ' ἐξοχὴν εἰσι μεμορφωμένοι θεολόγοι, παρ' ἡμῖν δὲ ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι ἐν τῷ γίνεσθαι· ὁπόταν δὲ αὕτη καταρτισθῇ καλῶς, τότε δυνάμεθα νὰ ἀπαιτήσωμεν δικαίως, ἵνα ἔχωμεν καλῶς μεμορφωμένους διδασκάλους τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Διότι νῦν καὶ οἱ ὅπωςδήποτε καλῶς μεμορφωμένοι προλύται τῆς θεολογίας μόνον θεωρητικῶς εἶναι κατηρτισμένοι, δὲν ἔχουσι δὲ διδασθῆ τίνι τρόπῳ νὰ μεταδίδωσι τὰς γνώσεις, ἃς ἐν τῇ θεολογικῇ Σχολῇ ἀπέκτησαν· διότι δὲν ἔχουσι τὸ μέτρον, καθ' ὃ θέλουσι ποιεῖσθαι χρῆσιν τῶν γνώσεων. Ἐὰν οὗτοι ἤσκούντο πρακτικῶς ἐν τινι Σχολῇ ὑπὸ Καθηγητοῦ, πῶς νὰ διδάσκωσι τοὺς μικροὺς παῖδας τῶν Σχολείων ὡς καὶ τοὺς ἐν γυμνασίοις παιδευομένους, καὶ μετὰ ἐνιαυσίαν τοιαύτην πρᾶξιν προσήρχοντο εἰς ἐξετάσεις, ἄλλως θὰ εἶχον τὰ τῶν διδασκόντων τὰ ἱερὰ μαθήματα. Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο, εἶπεν ὁ κ. Ἀργυριάδης, ἀλλ' ἐπεθύμει νὰ ὑπάρχη καὶ πρακτικὸν κατηχητικὸν φροντιστήριον ἐν τῇ θεολογικῇ Σχολῇ· διότι νῦν πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκόντων τρέπονται εἰς μεταφυσικὰς θεωρίας καὶ αὐτοῖς τούτοις πολλάκις ἀκαταλήπτους καὶ τοῖς μαθηταῖς.

Ποῦ δὲ ἡ παιδαγωγικὴ ἐκείνη, περὶ ἧς εἶπε πολὺ ὀρθῶς ὁ κ. Σκορδέλης, ἥτις προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ τὸ γινώσκειν δύνασθαι καὶ πράττειν, οὐ μόνον ἐν τῇ φιλοσοφικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ Σχολῇ;

Ἄλλὰ πλὴν τῆς ἐλλείψεως ἑδρας διδακτικῆς καὶ κατηχητικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἐν γένει καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἄλλων μαθημάτων ἀνωμαλίαι τινὲς συμβαίνουσιν, π. χ. τινὲς διδάσκοντες τοὺς Ἕλληνας.

συγγραφεῖς λέγουσιν, ὅτι τὰ ἱερὰ μαθήματα τὰ διδασκόμενα δὲν ἔχουσιν ἀξίαν τοιαύτην, οἷα αὐτοῖς ἀποδίδονται καὶ οἱ τὰς φυσικὰς δὲ ἐπιστήμας διδάσκοντες διεσάλευσαν ἀπειρίας ἕνεκα τὴν πρὸς τὰ ἱερὰ μαθήματα ἀγάπην τῶν μαθητῶν· οὕτω δὲ προκύπτει σύγκρουσις μεταξὺ τῶν διδασκόντων ἐπὶ βλάβῃ τῶν διδασκομένων. Ἐλέχθη, εἶπεν ὁ κ. Ἀργυριάδης, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς ἀπήλειψε τὴν εἰς τὰ ἱερὰ μαθήματα δαπάνην· διὰ τοῦτο ὁ κ. Ἀργυριάδης δὲν ἀπορεῖ, ὡς καὶ ἄλλοι τῶν ἀγορευσάντων δὲν ἠπόρησαν· διότι ὁ λόγος ἐδόθη, ὅτι τὰ ἱερὰ μαθήματα δὲν ἐκπληροῦσι τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας. Ἐπιθυμεῖ δὲ ὁ κ. Ἀργυριάδης νὰ ἐξετασθῇ τὸ πρᾶγμα ἀκριβέστερον ἐρωτωμένων τῶν γυμνασιαρχῶν τοῦ κράτους, ἵνα μάθῃ ὁ Συλλογὸς ποῦ ἔγκειται τὸ κακόν; Τίς πταίει; Νὰ παράσχῃσι δὲ πάντες οἱ γυμνασιάρχαι καὶ οἱ σχολάρχαι πληροφορίας περὶ τῆς ἀκαρπίας τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων.

Ἄλλὰ τίς ἔπειτα ἐποπτεύει τὴν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν; Γνωματεύει λοιπὸν ὁ κ. Ἀργυριάδης, ἵνα ἡ ἱερὰ Σύνοδος μετὰ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐξεύρωσι τὸν κατάλληλον ἐπόπτην, ἄνδρα ἀνυποκρίτου εὐσεβείας καὶ ὑγιῶς μεμορφωμένον, ὅστις θὰ ἐπιβλέπῃ καὶ θὰ καθοδηγῇ τοὺς διδασκάλους τῶν ἱερῶν· διότι οἱ προϊστάμενοι τῶν γυμνασίων καὶ τῶν σχολείων, καὶ ἐὰν δύνανται, δὲν ἔχρυσιν εὐθετον καιρὸν πρὸς ἐποπτεῖαν τοιαύτην. Καὶ ἱεροκήρυκες δὲ κατάλληλοι δέον νὰ ὑπάρχωσιν, ἵνα ἀναπτύσσωσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν ἱερὸν λόγον· διότι πολλοὶ τῶν ἱεροκηρύκων δὲν προσελκύουσιν, ἀλλ' ἀπωθοῦσι τοὺς χριστιανοὺς ἀκροατάς των. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἱεροκήρυκες ποῦ νὰ μορφωθῶσι; Ἀποτείνει λοιπὸν εὐχὴν θερμοτάτην, ὅπως ὑπὸ τῆς ἱερᾶς Συνόδου ληφθῇ πρόνοια καὶ περὶ τούτου. Ἐλλείπουσι δὲ καὶ πνευματικοὶ τοιοῦτοι, ὥστε νὰ ἐμπνέσωσι τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν πεποίθησιν εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἐξομολογηθῶσιν.

Ἐχει δὲ καὶ τὴν ἐξῆς ἀπορίαν. Ἐὰν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ κατὰ Χριστὸν ἠθικὴ ἢ ἐρμηνεία τοῦ Εὐαγγελίου: Ἄλλὰ δὲν βλέπει πολλοὺς τοὺς δυναμένους νὰ ἐρμηνεύσωσι καὶ καταστήσωσι εὐλήπτους τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου. Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ νέου καὶ τοῦ παιδός, φρονεῖ ὁ κ. Ἀργυριάδης, καὶ ὄντως λαλοῦσι κάλλιον αὐταὶ αἱ ἱερὰ ἀλήθειαι τοῦ Εὐαγγελίου, αὐτὰ τὰ εὐλήπτως ἐκτεθειμένα ἐν τῷ ἱερῷ Εὐαγγελίῳ. Ἐπεθύμει λοιπὸν ἵνα αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον ἔχῃσιν ἀνά χειρας οἱ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων

τῶν γυμνασίων, ἵνα γνωσθῆ ὅτι αἱ μεταδιδόμεναι θρησκευτικαὶ ἀληθῆσαι εἶνε αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ οὐχὶ γινώμαι καὶ δοξασίαι τοῦ δεινός ἢ δεινός συγγραφέως ἠθικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ βιβλίου.

Καταλήγων δὲ ὁ κ. Ἀργυριάδης ἐκφράζει τὴν εὐχὴν, ἵνα καὶ ἡ θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου σκεφθῆ κατ' ἰδίαν περὶ τῶν ἱερῶν μαθημάτων καὶ περὶ τῆς ἑαυτῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ ἡ Ἱερὰ δὲ Σύνοδος ἀναλάβῃ θερμότερον τὴν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου σκέψιν· διότι οὐδὲν δίκαιον εἶναι νὰ εἴπῃ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, διατὶ δὲν μορφοῦνται θρησκευτικῶς αἱ διδασκόμενοι παῖδες; νὰ συντελώσι δὲ καὶ οἱ λοιποὶ διδάσκαλοι οἱ ἐν τῷ σχολείῳ διδάσκοντες πάντες, ἵνα μὴ μείνη τὸ Σχολεῖον πεδία ἐν σκότηι διατελοῦσα, ἀλλὰ φωτεινὴ τοὺς πάντας φωτίζουσα.

Ὁ κ. Πρόεδρος εἶπεν ὅτι διὰ τὸ προκεχωρηκὸς τῆς ὥρας δέον νὰ ἀναβληθῆ ἡ συζήτησις, διὸ καὶ ἀνεβλήθη ἀποφάσει τῆς συνελεύσεως.

Τὸν λόγον ἠτήσατο ὁ κ. Π. Κομνηνός καὶ οὕτως ἡ συνεδρίασις ἐλύθη.

Τὰ πρακτικὰ ἀναγνωσθέντα ἐν τῇ συνελεύσει τῆ 13 Φεβρουαρίου 1883 ἐπεκυρώθησαν.

Ἐν δὲ τῇ Η' εἰδικῇ συνελεύσει τῆς 13 Φεβρουαρίου ὁ κ. Π. Κομνηνός ἔχων τὸν λόγον ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνελεύσεως εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ὁ Βάκων, εἶπεν, ἔχει σχετικὴν γνώμην πρὸς τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα καὶ πρὸς τὰ ἐπ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐταίρων ρηθέντα· διότι λέγει ἵνα ᾖναι τις θρησκός καὶ εὐσεβής, ἀπατεῖται νὰ εἶναι ἢ ἀμαθής ἢ πολυμαθής. Ὁ ἀμαθής θυμοσοφῶν ἀποδέχεται ὅσα παρέλαβε παρὰ τῶν πατέρων του, ὁ δὲ πολυμαθής φιλοσοφῶν ἐπιλύει τὰς θρησκευτικὰς ἀπορίας του. Μέσος ὅρος δὲν ὑπάρχει· διότι ὁ ἡμιμαθής εἶνε ἀνίκανος νὰ λύσῃ θρησκευτικὰς ἀπορίας καὶ καταφεύγει εἰς τὴν ἀσεβείαν ἐκ φιλαυτίας καὶ ἀμαρτίας, αἰτιατοῦ ἢ καὶ συναιτίου τῆς ἀσεβείας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ θεοσέβεια τῶν πατέρων ἡμῶν ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας αὐτῆς, ἐντεῦθεν καὶ ἡ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οἷος ὁ Ναπολέων ὁ μέγας, ὅστις εἶδε τὴν καταγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ τῆς ἐπικρατήσεώς του ἄνευ οὐδεμιᾶς τῶν δυνάμεων, ἃς αὐτὸς εἶχε καὶ ἀπώλεσεν, ἄνευ τινὸς φιλικῆς συμπαθείας καὶ αὐταπαρνήσεως ὑπὲρ ἑαυτοῦ· ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀσεβεία τινῶν παιδευομένων οὐδεμίαν ἢ ἀτελῆ θρησκευτικὴν παιδείαν, ὧν τινὰ, καὶ περ ἐπιστήμονα ἐν ἄλλοις, ὁ Μέγας Νεύτων ἀπεστόμισεν, συ-

στήσας αὐτῷ πολυειδῆ μελέτην τοῦ θείου λόγου ὄσῃν καὶ τῆς ἐπιστήμης του· καὶ πρῶτος εἶπεν ὁ Σωτὴρ, «ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς».

Ἐπειδὴ λοιπὸν καρπὸς τῆς πολυμαθείας εἶναι ἡ εὐσέβεια καὶ ἦθος θρησκευτικὸν ἐν συνειδήσει, εὐστοχος εἶναι ἡ γνώμη τῶν εὐσεβῶν ἐταίρων περὶ τελείας θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ Σχολείῳ, περὶ οὗ καὶ ἀπόκειται ὑμῖν ἡ πρόνοια πρὸς ἐνδειξιν τῆς ἀληθείας τοῦθείου λόγου καὶ ἐνδυσιν τῶν μαθητῶν διὰ τοῦ θυρεοῦ καὶ πανοπλίας τῆς πίστεως καὶ διάπλασιν τῆς ἠθικῆς βουλήσεως καὶ καρδίας τῶν παιδῶν. Ὅθεν ἐφείλουσιν οὐ μόνον οἱ Καθηγηταὶ ἐπὶ τὸ θεολογικώτερον καὶ φιλοσωφικώτερον, ἀλλὰ καὶ οἱ δημοδιδάσκαλοι δεόν νὰ ἐξηγῶσι τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν δύο ἀνωτέραν τάξεων τοῦ σχολείου των.

Οὕτω κατηρτισμένοι οἱ μαθηταὶ θρησκευτικῶς δὲν θὰ ἐπηρεάζωνται ἀπὸ τῆς χυδαίας ἀσεβείας τῶν ἀμαθῶν, οὐδὲ τῆς δοκησιοφίας τυχόν τῶν ἄλλων διδασκάλων των, καθὼς ὁ Ἅγιος χρυσόστομος δὲν ἐπηρεάσθη ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Λιβανίου, μόνον τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ οὐχὶ τὴν κακοδοξίαν παρ' αὐτοῦ ἐκπαιδευθεὶς, διότι λέγει ἔτι ὁ Βάκων *Scientia est potentia*.

Οὕτω τελεῖται καὶ ἡ ὑποθήκη τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων^{1α} «Ἐτοιμοὶ δὲ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος, μετὰ πραότητος καὶ φόβου συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν». Διότι μόνος ὁ χριστιανισμὸς, εἶπεν ὁ κ. Κομνηνός, συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἠθικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὑγιᾶ φιλοσοφίαν, καταπολεμῶν τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐ χρήζων τῆς ὑποστηρίξεως βασιλέων καὶ δυνατῶν τῆς γῆς καὶ σοφῶν, ἀλλὰ κρατύνων τοὺς θρόνους των καὶ ποδηγετῶν καὶ δυνατοὺς καὶ σοφοὺς ὧν πλεονεκτημάτων στεροῦνται τὰ ἄλλα θρησκευόμενα, συμμορφούμενα πρὸς τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων καὶ χρήζοντα τῆς ὑποστηρίξεως τῶν δυνατῶν τῆς γῆς, ἢ σοφῶν, ὧν ἄνευ καταρρέουσιν, ὡς τὸ παλαιὸν ἑλληνικὸν καὶ ῥωμαϊκόν.

Χάριν ἑαυτῆς λοιπὸν καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους ὀφείλει ἡ Πολιτικὴ ἀρχὴ μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς νὰ μεριμνήσῃ περὶ κλήρου εὐπαιδέου καὶ ἀξιοπρεποῦς καὶ περὶ εὐσεβῶν τῆς νεολαίας διδασκάλων, ἀποσκορακίζουσα καὶ οὐχὶ μισθοδοτοῦσα τοὺς μὴ τοιοῦτους τυχόν, ἄλλως τε καὶ ὡς μὴ γνησίους Ἕλληνας. Διότι γνήσιος Ἕλληνας δὲν εἶναι δυνα-

^{1α}) Πέτρου Δ', Γ', 15.

τὸν νὰ ἦναι ἀσεβῆς περὶ τὸ πάτριον καὶ πατρῶον θρησκευμα, ἐὰν ἐνθυμηταὶ ὅτι ὀφείλει αὐτῷ τριπλῆν ὀφειλήν.

Πρῶτον διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὑπεροχὴν παρὰ τὰ ἄλλα θρησκευματα καὶ διὰ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ ἀρχίῳ ἑλληνισμῷ πρὸ τῆς ἐνκνθρωπίσεως τοῦ Σωτῆρος κατὰ τὸν Σχελίγγιον, πρεσβεύοντα ὅτι ὁ χριστιανισμὸς παρσκευάζετο διὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐναργέστερον καὶ διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀμυδρότερον, ἄλλως τε καὶ διὰ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων περὶ τοῦ Δημιουργικοῦ τοῦ Θεοῦ προσώπου.

Δὲν εἶναι δὲ παράδοξον, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀρχαίαν ἐξ Ἀσίας Πελασγικὴν καταγωγὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀμυδρούς τινὰς πυρῆνας μονοθεΐας ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσι.

Δεύτερον διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ ἔθνισμοῦ καὶ ἐκ τῶν μεγίστων κινδύνων τοῦ ἑλληνισμοῦ, δι' οὓς ἄνευ τοῦ χριστιανισμοῦ θὰ ἐξέλειπε μέχρις ὀνόματος, ὡς ἄλλα ἔθνη τῆς ἱστορίας.

Καὶ τρίτον, διὰ τὴν πολιτικὴν του ἀναγέννησιν διὰ τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ αὐταπαρνήσεων καὶ μεγαλοουργημάτων ὑπερβαινόντων ἐνίοτε τὰ προγονικά. Ἐπειδὴ ἐν καιροῖς δουλείας τῶν Ἑλλήνων οἱ μὲν πολλοὶ ἐταύτιζον πατρίδα καὶ ἐκκλησίαν, ἐρωτώμενοι ὑπὸ τῶν περιηγητῶν τίς εἶναι ἡ πατρίς σου καὶ ἀποκρινόμενοι ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι οἱ πατρίς μας οἱ δὲ τότε πεπαιδευμένοι ἐπρέσβευον ἐν ἡθείᾳ θρησκευτικῷ καὶ ἔθνικῷ τὴν μὲν Ἐκκλησίαν ναὸν τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, τὴν δὲ σχολὴν ναὸν τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς θρησκείαν τῶν θρησκείων καὶ ὄχι καταγωγὰ τῆς πολιτικῆς ὑπὲρ δοκησισόρων κυναρίων.

Εἶτα λαβὼν τὸν λόγον ὁ Γεν. Γραμμ. τοῦ Συλλόγου κ. Δέρβος εἶπε τοιαῦτα Κύριοι συνέταιροι! Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων συζητήσεων κετεδείχθη, ὅτι σπουδαιότατον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως τῶν παιδῶν ἐν τοῖς σχολείοις εἶναι καὶ οἱ ἱκανοὶ καὶ μεμορφωμένοι διδάσκαλοι καὶ Καθηγηταὶ τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Περὶ τοῦτου οὐδεὶς δ' ἀντιλέγων. Ἐπειδὴ ὁμῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξήνέχθη ἐπισήμως βαρεῖα μομφὴ κατὰ τῶν Καθηγητῶν τῶν ἱερῶν μαθημάτων, ὡς πάντων ὄντων ἀνικάνων, τούτου δὲ ἐνεκὰ ἐπιφερόντων τὴν χαλάρωσιν τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων τῶν παιδῶν, διὰ τοῦτο φρονῶ, ὅτι οὐδόλως ἄσχετον εἶναι πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα, ἀν' ἐξετάσωμεν καὶ τὸ ποῖον τῶν ὑπαρχόντων ἐν τοῖς Γυμνασίοις Καθηγητῶν τῶν ἱερῶν μαθημάτων διότι, ἐὰν ἡ μομφὴ αὕτη ἔχηται ἀληθείας, ἔχο-

μεν καθήκον, ὑποδεικνύοντες εἰς τοὺς διέποντας τὰ τῆς παιδείας τὰ μέ-
 σα τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως, νὰ ἐπικαλεσθῶμεν καὶ τὴν ταχύτεραν
 ἐνέργειαν αὐτῶν πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων. Φρονῶ, ὅτι ἡμεῖς
 ἔχομεν καθήκον μᾶλλον παντὸς ἄλλου νὰ διαφωτίζωμεν τὴν κοινὴν γνώ-
 μην ὡς πρὸς τὰ τῆς παιδείας, ἔχομεν καθήκον ν' ἀνευρίσκωμεν τὰς
 πληγὰς τῶν σχολείων καὶ νὰ παρακαλῶμεν τοὺς ἀρμοδίους νὰ ἐπουλώ-
 νωσιν αὐτάς. Ἡ ἐξενεχθεῖσα μομφὴ κατὰ τῶν Καθηγητῶν τῶν Ἱερῶν
 μαθημάτων, ὡς μομφὴ κατὰ ἐταίρων τοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου οὐσα,
 δεόν ἐν τῷ Συλλόγῳ νὰ ἐξετασθῆ. Ποία δ' ἡ μομφὴ αὕτη; Ἡ ἐπὶ τοῦ
 προϋπολογισμοῦ ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς παμψηφεί προέτεινε τὴν ἀπάλει-
 ψιν τῆς πιστώσεως, τῆς ἀναγραφομένης πρὸς μισθοδοσίαν Καθηγητῶν
 τῶν Ἱερῶν μαθημάτων διότι, ὡς φρονεῖ, *ικανοὶ Καθηγηταὶ τῶν Ἱερῶν
 δὲν ὑπάρχουσιν, οἱ δὲ ὑπάρχοντες συντελοῦσι μᾶλλον εἰς τὴν χαλάρωσιν
 τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων ἢ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν
 αὐτῶν.* Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς ἐξήνεγκε τοιαύτην μομφάν διότι ἐπέι-
 σθη, ὡς λέγει ἡ ἰδία, ἐκ τῶν ἐκθέσεων πάντων σχεδὸν τῶν Γυμνασιαρ-
 χῶν καὶ Ἐπιθεωρητῶν. Διὰ τοῦτο πρέπει τις νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἐκθέσεις
 ταύτας, ὅπως εὔρη τὴν ἀλήθειαν. Αἱ ἐκθέσεις τῶν Γυμνασιαρχῶν καὶ
 Ἐπιθεωρητῶν, ὡς πάντες γινώσκετε, εἶνε ὅλως τυπικαί, ἐνίοτε δὲ νὰ
 μεροληπτικαὶ κατὰ τὸ μέτρον τῶν συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν πρὸς
 τοὺς συναδέλφους των. Φρονεῖ, εἶπεν ὁ κ. Δέρβος, ὅτι τὰς ἐκθέσεις ταύ-
 τας δύναται τις νὰ παρομοιάσῃ πρὸς τὰς ἐκθέσεις τῶν ἐπιτροπῶν ἐκεί-
 νων, ὡς οἱ Δήμαρχοι διορίζουσιν, ὅπως παρίστανται κατὰ τὰς ἐξετά-
 σεις τῶν δημοτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν σχολείων καὶ ὑποβάλλωσιν εἰς αὐτοὺς
 τὴν τυπικὴν περὶ αὐτῶν ἐκθεσιν. Ὅπως αἱ ἐκθέσεις τῶν Γυμνασιαρχῶν
 καὶ Ἐπιθεωρητῶν ἔχωσι κύρος καὶ αὐθεντείαν, πρέπει οὗτοι νὰ παρί-
 στανται δις τοῦ μηνὸς ἐν ταῖς τάξεσι τῶν διδασκόντων καθηγητῶν καὶ
 ν' ἀκροῶνται τῆς διδασκαλίας καὶ ν' ἀντιλαμβάνωνται τῆς μεθόδου αὐ-
 τῶν, ὅπερ δυστυχῶς δὲν συμβαίνει. Ἀλλὰ δύναται τις νὰ εἴπῃ· οἱ Γυ-
 μνασιάρχαι καὶ οἱ ἐπιθεωρηταὶ κρίνουσι περὶ τῆς ἀξίας τῶν καθηγητῶν
 κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γενικῶν ἐξετάσεων. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν εἶναι
 ἀληθές· διότι κατὰ τὰς γενικὰς ἐξετάσεις μόνον 4 ἢ 5 μαθηταὶ ἐξ ἐκά-
 στης τάξεως διὰ κληρώσεως ἐξετάζονται εἰς τὰ ἱερά, ἱστορίαν, λατινι-
 κά, μαθηματικά, γνωγραφίαν, πλὴν τῶν ἐλληνικῶν καὶ τῶν Γαλλικῶν,
 εἰς αὐτὰ ἐξετάζονται πάντες οἱ μαθηταί. Ἄν δὲ τύχῃ νὰ κληρωθῶσι 4 ἢ 5
 οἱ χειρότεροι μαθηταὶ τῆς τάξεως πρὸς ἐξέτασιν, δύναται τις ἐν τῇ